

Christian Bartholdy i kritisk belysning

Oppositionsindlæg ved Kurt Ettrup Larsens forsvar af doktorafhandlingen *Christian Bartholdy. Vækkelseskristendom og dansk kirkeliv. Studier i Indre Missions historie ca. 1930-1960*, Fredericia 2014, Aarhus Universitet, den 30. januar 2015.

Af Jens Holger Schjørring

I en afgørende henseende er min opgave som anden officielle opponent i dag meget overskuelig:

Det er nemlig anden opponents opgave som fakultetets repræsentant at sammenfatte forsvarshandlingen. Hertil hører blandt andet, at jeg i givet fald skal tage stilling til eventuelle indlæg, der måtte have anfægtet afhandlingens videnskabelige niveau. Men eftersom der ikke er fremkommet sådanne indlæg, og eftersom bedømmelsesudvalget fastholder den grundlæggende positive indstilling, som vi for flere måneder siden har fremsendt til Akademisk Råd, behøver jeg ikke endnu engang at argumentere længe for, at afhandlingen er fundet værdig til at blive forsvaret for den teologiske doktorgrad. Meningen med denne offentlige forsvarshandling er nemlig den, at afhandlingen lægges frem til åben drøftelse med adgang til, at interesserede kan melde sig i samtalen. I den forbindelse kan der meget vel fremkomme kritiske indvendinger, i nogle tilfælde også alvorlig kritik. Vi i bedømmelsesudvalget er opmærksomme på, at der kan rejses kritik mod de resultater, der er fremlagt i bogen, men vi er af den overbevisning, at bogen kan bære indvendinger, også væsentlige indsigelser, uden at det anfægter det forhold, at Kurt Ettrup Larsen fortjener doktorgraden. Der er i dag ikke fremkommet indsigelser af graverende karakter, og vi udvalgsmedlemmer står ved den positive helhedsvurdering, vi allerede tidligere har givet udtryk for, og som også er ført frem i dag ud fra den overbevisning, at kritikpunkterne er af underordnet rang i forhold til bogens fortjenester.

Dette betyder imidlertid ikke, som det allerede er fremgået, at der ikke skulle være ting, der kan trækkes frem til kritisk drøftelse. Der er meget, der kunne tages op i en sådan samtale med doktoranden, og jeg skal i det følgende tage nogle forhold frem til supplement af det, der allerede er fremført af mine kolleger.

I Indre Mission har der altid været stor respekt for formanden, undertiden ligefrem næsegrus beundring. Det er f.eks. kommet frem i følgende anekdote: I gamle dage, hvor man terpede konge- og kejserrækker i sko-

len, var der nogle i Indre Mission, der morede sig med at give foreningens formænd tilnavne ud fra de historiske kejserskikkelser. Således kaldte man Vilhelm Beck for Vilhelm Erobreren. Frederik Zeuthen Frederik den Vise og Carl Moe Karl den Dristige. Men så opstod der et problem, da Christian Bartholdy blev valgt som formand i 1934. Skulle man eventuelt kalde ham Christian IV? Dette kunne være nærliggende, også hvis man orienterer sig ud fra Kurt Larsens undersøgelse, fordi afhandlingen næsten fuldstændigt lader de to formænd uomtalte, der fungerede i perioden 1927-1934, nemlig Vilhelm Kold, der var formand fra 1927-32 og Peter Johannes Munch, 1932-34. Ikke alene var de formænd, om end i en kortere årrække, men de var det i den periode, hvor Bartholdy selv begyndte i bestyrelsen og hans standpunkt blev formet. Det var tilmed en periode, hvor der skete ganske afgørende ting i dansk teologi og kirkeliv. Landet fik en socialdemokratisk ledet regering med en socialdemokratisk kirkeminister, Tidehvert trådte ind i debatten og kom i vid udstrækning til at sætte fortegnene for den teologiske diskussion. På højrefløjen gjorde Kirkeligt Landsforbund sig kraftigt gældende, blandt andet da det gejstlige tilsyn med skolerne blev ophævet. Der var en ophedet offentlig debat om etiske grundspørgsmål, ikke mindst seksualmoral. Der blæste stormfulde vinde ude omkring, særligt fra Rusland med skrappe forfølgelser af kristne og i Tyskland, hvor nazisterne kom til magten 30. januar 1933.

Ind i denne omskiftelige periode var der altså to formandsperioder forud for Bartholdys. Men det gøres der ikke meget ud af i afhandlingen. Hvis man følger logikken i den førnævnte anekdote om tilnavnene til Indre Missions formænd burde Bartholdy måske ikke have været omtalt som Chr. IV, men snarere som Chr. VI?

Hvorfor er der ikke gjort noget ud af Vilhelm Kold og Peter Johannes Munch?

Kurt Ettrup Larsen er meget opsat på at skabe ligevægt mellem analyser af Bartholdys indsats med kirkelige og teologiske problemstillinger på den ene side og hans standpunkter i forhold til kultur- og samfundsliv på den anden. Et betydningsfuldt aspekt ved denne stillingtagen til tredivernes samfundskrise er naturligt nok Bartholdys holdning til det parlamentariske demokrati og de politiske partier. Generelt set lagde Bartholdy vægt på, at Indre Mission var en kirkelig vækkelsesbevægelse, hvorfor politisering måtte være væsensfremmed for ham, når han udtalte sig offentligt. Ikke desto mindre stod det Bartholdy klart, at Indre Mission netop som en kirkelig vækkelsesbevægelse havde en forpligtelse til at forholde sig til de samfundsmæssige udfordringer, vel at mærke på en sådan måde at der skulle respekteres en skelnen mellem den enkelte bor-

gers ret og pligt til at tage del i samfundsdebatten og ytre sig konkret herom og så forkynderens pligt til at gøre alvor af, at kirkens ord aldrig måtte spændes foran specifikke partipolitiske mærkesager. Men også med dette udgangspunkt veg Bartholdy ikke tilbage fra at plædere for, at der til kirkens forkyndelsesansvar hørte, at der blev talt klart mod blandt andet grasserende social ulighed. I sin omtale af dette forhold mener Kurt Larsen sig berettiget til at fremføre det synspunkt, at Bartholdy nærmede sig Socialdemokratiet. Det anføres ganske vist modificerende, at Bartholdy havde en række forbehold over for visse sider af den socialdemokratiske politik.

Ikke desto mindre hedder det blandt andet: "Bartholdy prædikede selv mod den uret, der blev begået mod arbejderne af de rige og kapitalisterne, der førte folk ud i arbejdsløshed. Konkrete anvisninger på sociale forbedringer kom han ikke med, for udsagnene indgik i hans vækkelsesforkyndelse og var som sådan rettet mod hin enkelte tilhører og sigtede ikke på at bygge et andet samfundssystem op" (314). Senere: "Dog sondrede Bartholdy mellem partiets kirkepolitiske misgreb og dets berettigede sociale anliggende, mellem Socialdemokratiets ledere og partiets menige medlemmer, som han havde mere tillid til" (322).

Det kan ikke betvivles, at der er megen berettigelse bag denne fremhævelse af Bartholdys sociale grundindstilling og hans sans for, at der var bevægelse i det danske Socialdemokrati, så partiet bevægede sig væk fra den tidligere kirkekritiske linje hen imod en stadig mere dialogisk holdning til kristen socialetik og accept af den folkekirkelige ordening. Jeg skylder ligeledes at indrømme, at Kurt Larsen flere gange fremhæver, at Bartholdy på intet tidspunkt blev partigænger. Blandt andet gengives Bartholdys egne udtalelser efter 1945 om, at han havde stemt på samtlige politiske partier med undtagelse af det Radikale Venstre, hvis kulturradikale, kirkefjendske linje han slet ikke kunne forlige sig med (326). Men når denne indrømmelse er givet til afhandlingens nuanceringsbestræbelse, mener jeg alligevel, at Kurt Larsen er for unuanceret i beskrivelsen af Bartholdys påståede nærhed til Socialdemokratiet.

Følgende grunde modificerer den karakteristik, der er givet i afhandlingen: Det er misvisende at give det udseende af, at Bartholdys ubestridelige sympati for kravet om social retfærdighed på forhånd og udelukkende kunne imødekommes af Socialdemokratiet. I de øvrige partier var der tilsvarende mange talsmænd for en politik, der førte til mere social udligning i samfundet, om end med andre politiske konsekvenser end de socialdemokratiske.

Kurt Larsen underbelyser de punkter, hvor Bartholdy var på stor afstand af den socialdemokratiske kurs. Det gælder særligt kultur- og

skolepolitikken. Trediverne var en periode med skarp konfrontation omkring kultursyn og de etiske værdier samt – ikke mindre alvorligt – om skolen, herunder kristendomsundervisningens plads i skoleundervisningen. På disse punkter var han i åbenlys modsætning til Socialdemokratiet. Men kan nævne en enkelt socialdemokratisk forgrundsskikkelse, Hartvig Frisch, der for Bartholdy som for talrige andre i folkekirken var en yndlingsaversion.

Modsæt var der en række aspekter af Bartholdys samfundssyn, der klart pegede i retning af Det Konservative Folkeparti eller Dansk Samling i de år, hvor sidstnævnte parti var repræsenteret i folketetinget. Her kan man særlig tænke på forsvarsspørgsmålet, og – måske endnu mere grundlæggende – på Bartholdys stadige betoning af kristendommens betydning for det danske folk og dets modstandskraft over for tidens nedbrydende tendenser. Denne dimension, Bartholdys ønske om at kristendommen måtte vinde en mere åbenbar plads i folkets liv og hans forhåbninger om en national vækkelse, bliver i øvrigt udmærket beskrevet i andre kapitler af afhandlingen. Men i den sammenhæng, hvor Bartholdys standpunkt analyseres i forhold til de politiske partier, glider det af uransagelige grunde i baggrunden. Bartholdy følte sig livet igennem forpligtet på de idealer, der hørte sammen med slagordene ”Gud, konge, fædreland” og dermed den politiske affinitet i retning af de konservative og Dansk Samling.

Hertil kommer et argument, der har at gøre med en række personer, som han af forskellige grunde var knyttet til og følte sig på bølgelængde med. Her kan man tænke på broderen Carl Bartholdy, der var officer og konservativt folketingsmedlem, på en række kolleger i Indre Missions bestyrelse, fremfor alt Edvard Jensen, højskoleforstander i Børkop, opstillet til folketetinget for Det Konservative Folkeparti og fra 1960 også valgt ind. Man kunne også nævne Alfred Theodor Jørgensen, der ganske vist ikke hørte til Bartholdys omgangskreds, men som han dog i mange henseender lå på linje med. Jørgensen var en forgrundsskikkelse i det kristelig-socialt arbejde i København, tillige kirkesideredaktør i Berlingske Tidende og fremtrædende talsmand for en konservativ, bekendelses-tro lutherdom.

Det må anerkendes, at Kurt Larsen har påvist betydningen af Bartholdys sociale lidenskab og at Bartholdy gjorde alvor af, at der fra trediverne og frem var tale om en bemærkelsesværdig udvikling væk fra en tidligere kirkekritisk kurs og hen imod en stadig mere tydeligt udtalt accept af den folkekirkelige orden. Det skal endvidere godskrives, at Kurt Larsen fremhæver Bartholdys egne udtalelser fra 1946, hvor han fremførte, at han havde stemt på samtlige politiske partier undtagen Det

Radikale Venstre. Endelig gengiver Kurt Larsen helt korrekt, at Bartholdy i trediveerne argumenterede imod dannelsen af et specielt kristeligt parti. I stedet burde de kristne gå ind i de bestående partier og stemme på dem ud fra deres overbevisning. Men karakteristikken af den påståede nærhed til Socialdemokratiet bliver alligevel for ensidig og overser betydningen af de sammenhænge, hvor Bartholdy langt snarere lå tæt på de konservative og Dansk Samling. Bartholdys ståsted i forhold til samfundspolitikken var generelt betragtet mere sammensat, hans standpunkt mere komplekst, og han kan ikke puttes i en snæver partipolitisk boks.

I afhandlingen gøres der meget ud af at påpege, at Bartholdy aldrig var i nærheden af nazistiske sympatier. Navnlig nazisternes jødehad, germanismen, en aggressiv nationalisme og rapporterne om statslige overgreb mod kirken i Nazityskland bevirkede, at Bartholdy fra første færd var vaccineret mod den nazistiske ideologi. Heri har forfatteren ret. Når det alligevel er relevant at omtale nogle aspekter af Bartholdys reaktioner på udviklingen i Tyskland efter Hitlers magtovertagelse, er det altså ikke for at modsige Kurt Larsens allerede nævnte synspunkt, men for at påpege, at der knytter sig nogle komplicerede spørgsmål til disse sammenhænge, som Kurt Larsen går alt for hurtigt hen over, jeg kan desværre ikke sige let og elegant. Derimod vil jeg omtale Bartholdys udtalelser i sammenhæng med hans mere generelle synspunkter på samfundsetikken og den politiske etik i luthersk tradition.

Kurt Larsen omtaler kort nogle udtalelser, Bartholdy fremsatte over for Aalborg Stiftstidende den 1. maj 1934, men det sker kun ganske kort og i en fodnote (note 1454 side 329). Det fremhæves det pågældende sted, at Bartholdy af væsentlige grunde som de før nævnte var langt fra nazismen. Men det nævnes ikke, at Bartholdy i samme interview udtalte sig meget stærkt om nogle positive sider af udviklingen i Tyskland, fremfor alt dette, at der var kommet mere disciplin, at ungdommen havde fået nogle idealer at kæmpe for og derved var kommet væk fra den holdningsløshed og degenererede ligegyldighed, der tidligere havde været rådende. Der kunne fra statsmagts side nu registreres omsorg for folkets sædelige normer, hvilket man måtte have respekt for. Bartholdys udtalelser vakte opsigt, de blev positivt bemærket i det tyske gesandtskab i København og sendt videre til udenrigsministeriet i Berlin. Når udtalelserne således blev opmærksomt fulgt og diskuteret, var det fordi de faldt lige på det tidspunkt, hvor Bartholdy var blevet valgt som formand for Indre Mission, den store kirkelige vækkelsesbevægelse i Danmark.

Dette forhold er Kurt Larsen bekendt med, han har også analyseret det i et forarbejde til disputatsen, hvor han har sammenlignet Bartholdy med Regin Prenter. Det er særdeles velbegrundet og sagligt nærliggende

at foretage denne sammenligning, som imidlertid falder bort her i disputatsen. Sammenligningen kan åbne for indsigten i et notorisk fællestræk mellem de to, men den kan ligeledes føre til en problematisering af Bartholdys standpunkt, hvilket Kurt Larsen for mig at se har forsømt.

På det anførte tidspunkt, omkring begyndelsen af maj 1934 var Bartholdy netop blevet valgt som formand og gav nogle tiltrædelsesinterviews. På samme tidspunkt opholdt Prenter sig i Bonn, hvor han studerede hos Karl Barth. Prenter havde forud for dette været i Strasbourg og havde fra opholdet der og i Tyskland derfor førstehåndsindtryk af, hvad der skete i Tyskland i tiden efter at nazisterne var kommet til magten. Nogle af disse indtryk videregav han i artikler i bladet *Studerterkredsen*. Her gik han udførligt ind på den disciplin og alvor, der var kommet ind i den studerende ungdom i Tyskland efter 1933. Hvor mange tidligere havde ligget under for en studentikos elitebevidsthed og selvoptagethed i forhold til samfundspligterne, der kunne man nu observere en helt anderledes ansvarsbevidsthed og seriøsitet. Disse betragtninger videregav Prenter til danske læsere med en sarkastisk bemærkning om, at der antagelig ville være danske læsere, der med traditionelle antityske idiosynkrasier ville anfægte, at der kunne være noget godt at sige om den studerende ungdom i Tyskland. Men Prenter understreger, at der var kommet disciplin og samfundssind ind hos de tyske studerende, og at man i Danmark ville gøre vel i at overveje dette grundigt. Begejstringen over den disciplin og seriøsitet, der er kommet til udtryk hos den studerende ungdom sætter Prenter i modsætning til den slendrian, man alt for ofte møder hos danske studenter. Han er sarkastisk i anledning af den danske tilbøjelighed til bekvemmelighed og selvtilfredshed og taler i fortsættelsen om den "Den lovpriste akademiske "frihed", som i vort land i praxis betyder studentens "ret" til at drive de første to-tre aar af sin studietid væk" (R. Prenter, "Studerter i det Tredje Rige", *Studerterkredsen*, juni 1934).

Med henvisning til denne artikel slutter Kurt Larsen i forarbejdet til disputatsen, at Prenter en tid lå under for en begejstring for Det Tredje Rige (Kurt E. Larsen: "Den unge Regin Prenter i det danske kirkelige landskab", *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke*), hvorimod han hævder, at Bartholdy i højere grad havde sans for faresignalerne i Nazityskland (Kurt E. Larsen: *Christian Bartholdy*, 327-330).

Dette billede er for mig at se misvisende og de hertil hørende aspekter havde fortjent at blive taget alvorligt i den afhandling, vi i dag diskuterer. Det er korrekt nok, at Prenter i sin artikel fra 1934 tegner et overraskende positivt billede af den nationale opvågning i Nazityskland. Men det er en fejl at se isoleret på denne artikel uden at tage med i betragtning, hvad vi i øvrigt ved om Prenters reaktioner på nazismen og den tyske kirkekamp.

Bartholdy skrev eller talte – så vidt det foreligger – ikke om den tyske kirkekamp i trediverne, og først fra slutningen af trediverne og navnlig efter 9. april 1940 var han utvetydig i sin kritiske vurdering af nazismen. I afhandlingen lægges hovedvægten på Bartholdys udtalelser under besættelsen, hvorimod udtalelserne i trediverne bliver stedmoderligt behandlet. Prenter derimod opholdt sig på et afgørende tidspunkt tæt på begivenhedernes centrum. I 1934, dvs kort tid efter at han havde skrevet den førømtalte artikel, rejste han til Bonn, hvor han studerede hos Karl Barth. Således gik han til forelæsninger og seminar hos Barth, da Bekendelseskirken blev grundlagt med udgivelsen af den teologiske erklæring fra Barmen i slutningen af maj 1934. Hvad mere er, de videre konsekvenser heraf forarbejdede Prenter i de følgende år i sine teologiske arbejder, først i korrespondance med sin lærer i København, Jens Nørregaard og sine venner, der ligeledes var optaget af Karl Barths teologi, senere også i mange offentliggjorte teologiske arbejder, bogen *Kristendom og Kultur* fra 1937, og allervigtigst i den betydningsfulde erklæring ”Kirken og Retten i den aktuelle situation” fra marts 1944, et af de væsentligste danske dokumenter overhovedet om kristendom og politik, der dog i sagens natur i første omgang kun kunne uddeles illegalt (Udgivet i Jørgen Glent-høj (red.) *Kirkelige dokumenter fra besættelsetiden*, Borum 1985).

Nu er det ikke Regin Prenter, der er emnet for Kurt Larsens afhandling, og jeg skal ikke opholde mig længe ved, at der i disputatsen ikke er gjort særlig meget ud af en sammenligning mellem Bartholdy og Prenter. Derimod er der grund til at spørge Kurt Larsen, hvordan det kan være, at han ikke har stillet det spørgsmål, hvorfor Christian Bartholdy ikke gjorde noget ud af det principielle ved dannelsen af Bekendelseskirken i Tyskland, ønsket om at fastholde kirkens identitet ud fra Bibel og bekendelse stillet over for en vranglære, der var determineret af en politisk ideologi? Og hvordan kan det være, at Bartholdy i 1944 tilsyneladende ikke forholdt sig til Prenters dokument om kirken og retten, og den tolkning af læren om de to regimenter, der var indeholdt i denne erklæring?

Læseren efterlades ikke i tvivl om, hvad der er afhandlingens hovedtese. Det er at analysere og dokumentere, at Bartholdy var talsmand for vækkelseskristendom. Dette er måske i sig selv ikke så bemærkelsesværdigt eller overraskende, al den stund Bartholdy dog har været den betydeligste formand for Indre Mission i det 20. årh. I mange henseender argumenterer Kurt Larsen overbevisende for denne hovedtese. Alligevel kan man udfordre forfatteren, så han måske vil gøre en indrømmelse vedr. et afgørende aspekt af hovedtesen, bogens gennemgående synspunkt, at Bartholdy gav liv forrang for læren. Jeg er for min del ikke overbevist om, at man kan gøre dette synspunkt gældende helt så skarpt

optrukket, som det sker i bogen. Det sker jo ofte i en disputats, at doktoranden er blevet så overtydet af rigtigheden af sin egen tese, at han ikke alene gentager den side op side ned, men også er på vej til at blive påståelig og uimodtagelig for modifikationer af tesen.

Tesen præsenteres prægnant s. 56 på følgende måde:

Det er denne afhandlings tese, at begrebet vækkelse var kernen i Christian Bartholdys tænkning. Vækkelsesbegrebet prægede hans tale om dogmatiske og praktiske teologiske emner og bestemte hans syn på andre kirkelige retninger". Lidt senere føjes et citat af Bartholdy selv til som yderligere dokumentation: "Indre Missions Sigte er snævert, idet vi ikke kender andre Virkemidler end selve Ordet, og Formaalet er Vækkelse" s. 56.

Kurt Larsen gør videre meget ud af at give en nærmere bestemmelse af, hvad der menes med vækkelse og præsenterer en slags vækkelsens fænomnologi. I den forbindelse gøres der også rede for, at Bartholdy ikke godtog hvad som helst, der gav sig ud for at være vækkelseskristendom. Der måtte stilles nogle krav. "Han var nok åben for, at en vækkelse kunne igangsættes af sekter, ikke lutherske kirkesamfund og tværkirkelige bevægelser som Oxford-gruppebevægelsen, men krævede af en dansk vækkelse, at den skulle ledes i luthersk retning for at være sund" (59).

Det anføres endvidere, at Bartholdy havde blik for, at der kunne være svagheder ved vækkelser. Således hedder det på. "Nyomvendte mennesker kunne være skråsikre, dømmende og snæversynede. En vækkelse virkede også sekulariserende. Vækkelsens udfordring til afgørelse og valg satte skel mellem mennesker, så nogle kom til tro, mens andre blev vrede – og således kom vækkelserne både til at modvirke, følges med og fremme sekulariseringen" (63).

Men på trods af påpegningen af sådanne risici og de forbehold, som Bartholdy derfor tog, holdt Bartholdy ifølge Kurt Larsen urokkeligt fast ved, at vækkelsen var det helt afgørende. Det indebærer blandt andet at det centrale formål med kirkens forkyndelse måtte være kaldet til omvendelse og vækkelse, derimod ikke troslære. Det hedder herom på: "– forkyndelsen skulle være målrettet mod at vække folk, også de troende. Det undervisende måtte ikke tage overhånd, for så blev forkyndelsen redelig, kedelig og fredelig. Som konsekvens heraf var Bartholdy usikker på betimeligheden af Indre Missions udbredte skolevirksomhed: Indre Missions kald var at vække gennem forkyndelsen, ikke at undervise. "Ortodoksi og rettroenhed var i Bartholdys mund negative udsagn om en prædiken" (88).

Denne analyse føres videre og en af de sammenhænge, der i den forbindelse inddrages er Bartholdys bekendte opgør med tendenser i datidens universitetsteologi. Som det vil være bekendt, var Bartholdy særdeles hvas og kompromisløs i sine udfald. Men uanset alle kritikpunkter, han gjorde gældende, mod de religionsvidenskabelige synspunkters dominans i den bibelske eksegese, mod P. G. Lindhardts opgør med vækkelsesreligiøsiteten i de kirkehistoriske arbejder om vækkelser og kirkelige retninger, flere angreb fra Bartholdys side kunne nævnes, men uanset hvad, så veg han ikke fra det overordnede synspunkt, at man skulle holde fast ved undervisningen ved de teologiske fakulteter, idet der ville være en fare for indelukkethed ved et menighedsfakultet, hvad flere ellers begyndte at tale om.

Dette forhold sætter Kurt Larsen nu i sammenhæng med det allerede berørte hovedsynspunkt i afhandlingen, at det var liv og vækkelse, der havde prioritet frem for lære og rettroenhed. Det hedder: "At Bartholdy aldrig kom med forslag til ændringer i præsteuddannelsen hang naturligt sammen med hans vækkelsesteologi. Ud fra denne var ret lære trods alt underordnet i forhold til omvendelse og levende tro og ortodoksi ikke nogen sikkerhed for sand tro hos en præst. Bartholdy havde selv fundet troen efter og uafhængigt af sin teologiske uddannelse, og også af den grund reduceredes hans interesse for form og indhold i præsteuddannelsen. Den afgørende kamp stod for ham et andet sted – i den personlige omvendelse" (129).

Hvordan træder denne problemstilling mere specifikt frem vedr. Bartholdys vurdering af Oxfordgruppebevægelsen?

Kurt Larsen tegner et udmærket billede af, hvordan Oxfordgruppebevægelsen gjorde sig gældende i Danmark fra 1934 og nogle år frem. Det omtales, hvem der var de første danske talsmænd, der samarbejdede med det internationale team, som medvirkede i den stort anlagte kampagne, der blev indledt i marts 1935. Blandt disse danske tilhængere var KFUM-medarbejderne Gunner Engberg og Knud Hee Andersen, men også Københavns biskop Hans Fuglsang Damgaard og Christian Bartholdys bror, Georg Bartholdy, der var præst på Vesterbro. Siden hen omtales det også, hvem der var de skarpeste kritikere, fremfor alt Tidehverv. Christian Bartholdy placeres et sted nogenlunde i midten, dog med overvejende hældning imod sympati for Oxfordgruppebevægelsen. Det beror først og fremmest på, siger Kurt Larsen, at "Oxford" (som bevægelsen ofte kaldtes) syntes at være den vækkelse, man her i landet så længe havde sukket efter.

I den forbindelse er det dog værd at lægge mærke til, hvad Oxfords leder, Frank Buchman selv sagde om bevægelsen i forhold til de folke-

lige vækkelsesbevægelser, der tidligere havde domineret dansk kirkeliv. Buchman omtalte de traditionelle vækkelser som udlevede og ude af stand til at bevirke den fornyelse, der så desperat var behov for, stillet over for tredivernes omfattende samfunds-, moral- og religionskrise. Buchman omtalte de gamle vækkelser som "nice armchair religions", der trængte til at blive at blive suppleret eller afløst af noget nyt og effektivt. En ny vækkelse kunne ikke nøjes med at være national, den måtte være international, og den måtte tage tidssvarende arbejdsteknikker og forkyndelsesmetoder i anvendelse, fremhævede Buchman.

Hvordan stillede Christian Bartholdy sig til dette? Iflg Kurt Larsen havde han ganske vist betænkeligheder og gjorde en række forbehold gældende. Han kritiserede Oxfords forkyndelse for at være for tynd, for lidt Kristuscentreret og for at der blev talt alt for lidt om korset. Men, som Kurt Larsen ser det, så havde disse kritikpunkter lavere prioritet end det, at Oxford så ud til at kunne bevirke en folkelig og kirkelig vækkelse, som heller ikke Indre Mission havde råd til at afvise. Oxford som vækkelse pustede nyt liv i den slumrende folkekirke. Betænkeligheder ang. den evangelisk-lutherske troslære blev henvist til en mere underordnet plads.

Holder denne vurdering, eller presser den ikke de faktiske nuancer i Bartholdys standpunkt?

Bartholdy opfordrer fra begyndelsen i 1935 Indre Missions folk til at være på vagt i forhold til den nye vækkelsesbevægelse. Han ser en akut fare for sektetisme, Hvis de nye folk ser på folkekirken på samme måde som man har kendt det fra baptister og adventister, at de stempler folkekirken som Babel og barnedåben som gudsbespottelse, så er samarbejde umuligt. Han appellerer derfor indtrængende til, at Indre Missions folk møder den nye vækkelse med årvågenhed, for det må ikke gå sådan, at man hilser det nye velkomment, blot fordi det er nyt, hvis det sker på bekostning af sandheden (IMT 1935, 56f.).

Senere på året er Bartholdy endnu skarpere i karakteristikken af Oxford-folkenes forkyndelse, da han siger om den "at den ikke kan bære Vand imod den lutherske Forkyndelse om Synd og Naade" (IMT 1935, 378).

Bartholdy deltog i adskillige møder, der blev afholdt rundt om i landet, herunder også et såkaldt "houseparty" på Fanø. Han taler i sin anmeldelse heraf om, at englændernes humør og fornøjelige stil er smittende og uden tvivl vil gøre dem populære hos mange danske, der er vant til en mere alvorlig tone. Om englænderne siger han, at "hele deres Tone er så frisk, de er selv saa glade, saa man uvilkaarligt faar Lyst til at komme i Lag med dem" (450), men denne kompliment lægger op til en massiv

kritik, fordi Oxfordgruppebevægelsens friske form er et slet skjult dække over at indholdet er tyndt. Den tungeste anklage udtrykker Bartholdy med ordene. ”Vi savner Jesu navn. Vi savner frem for alt Korset (451), og det suppleres senere med den anklage, at ”Oxford-folkene mangler Budskabet om Kristi Komme til Dom, Daaben hører vi intet om”.

Det her anførte turde være udtryk for læremæssig reservation, der vanskeligt kunne være mere fundamental. Men det er så alligevel rigtigt, og heri har Kurt Larsen ret, at Bartholdy indtrængende opfordrer Indre Missions folk til at være åbne for, om dette nu alligevel skulle være den vækkelse, man i så mange år har sukket efter. Det vil være til ubodelig skade, hvis man i Indre Mission murer sig inde bag tradition og nidkært vogter over det sikre bag missionshusenes vægge. Ja, Bartholdy går så vidt, at han siger: ”Vækkelse har vi bedt om, Nu er den her. Lad os takke Gud for den og bede om, at han vil lede den ind over hele vort Folk” (IMT 1935, 453).

For en sammenfattende vurdering er forholdet det, at Bartholdy beflitter sig på at være afbalanceret i sin vurdering. Ingen falden på halen for den nye vækkelse uden samtidig at være på vagt angående grundlæggende lærepunkter i evangelisk-luthersk troslære. Med andre ord: hos Bartholdy er der et stadigt samspil mellem vækkelsens liv og kirkens læregrundlag. Man kan ikke spille de to ting ud mod hinanden. Deres indbyrdes relation er uomgængelig for Indre Mission.

Den vurdering, jeg her har givet udtryk for, kan suppleres med et referat af et mundtligt interview, som jeg for en del år siden kunne få med en af de prominente deltagere i det internationale team dengang, englænderen Francis Goulding. Han omtalte, hvilke danske det lykkedes at vinde for Oxfordgruppebevægelsens sag i 1935, men da det så kom til Christian Bartholdy, sagde han: Han var en hård nød at knække. Vi fik ham aldrig til at opgive forbeholdene (Mundtligt interview i Guildford, 1973).

Reformationsjubilæet i 1536 blev anledning til forskellige former for kirkelig og teologisk statusopgørelse. I bogen ”Luthers arv og Danmarks kirke” fremlagde lederne i de vigtigste kirkelige grupperinger en karakteristik af, hvordan deres kirkelige standpunkt tog sig ud i forhold til den reformatoriske arv. Christian Bartholdy beskrev for sit vedkommende Indre Mission. Igen ved denne lejlighed betonedes Bartholdy Indre Missions karakter af vækkelsesbevægelse. Men Bartholdy knytter vækkelsespræget sammen med en række teologiske indholdsbestemmelser. På første plads kommer – ikke dom og straf – men vishedsprædikenen. ”Det er luthersk at prædike Vished i sin Saligheds Sag. Der er ingen, der har saa stærke Ord om et Kristenmenneskes Glæde og Vished som Luther”. Derefter følger talen om skellet og om Dommen. Disse kendetegn leder

lige over i det centrale forhold, at en ret prædikant vil høste "Utak af Verden", givetvis i sammenhæng med det Luther i skriftet om Koncilierne og kirken, kalder "korset i kaldet".

Kommet så vidt gør Bartholdy det bemærkelsesværdige og måske for mange også overraskende, at han nævner et par punkter, hvor Indre Mission adskiller sig fra Luther. Han nævner først den spørgende prædiken. Den anvendte Luther aldrig, hvorimod den er central for Indre Mission. Det samme gælder, hvis man udskiller de troende til særlige samfund eller særlig gudstjeneste. Det gjorde Luther ikke, fordi han, som Bartholdy fremhæver, var bange for det lovvæsen, som altid dukker op, hvor troende, navnlig troende lægfolk, udskiller sig, mens udskillelsen er fundamental for en kirkelig vækkelsesbevægelse som Indre Mission. Med henvisning hertil konkluderer Bartholdy, at Luther ganske vist er den store kirkefader, men han følger til, at der i henseende til missionsarbejdet er træk, der snarere går tilbage til Calvin.

Hvordan passer nu denne analyse af Indre Mission i luthersk belysning ind i billedet af forholdet mellem liv og lære? Der er uomtvisteligt tale om fremhævelse af vækkelse og liv, men i stadig forening med centrale spørgsmål om tro og lære. Det er derfor misvisende at stille liv og lære hos Bartholdy op, som om de befandt sig i en slags rivaliseringsforhold. De forholder sig til hinanden som komplementære størrelser, der i Bartholdys optik ikke kan undvære hinanden, hvorfor der heller ikke kan være tale om, at den ene træder tilbage i betydning i forhold til den anden.

Til sidst er der grund til i al korthed gå ind på Kurt Larsens sammenfattende vurdering af Bartholdy. Det vil formentlig overraske mange, at denne konklusion er ret så kritisk, overraskende i betragtning af, at man i de halvtreds år, der er forløbet siden Bartholdys afgang, ofte har hørt folk med tilknytning til Indre Mission sige, at de savner en lederskikkelse af Bartholdys format. Kurt Larsen er ikke i tvivl om Bartholdys format, men han ser ikke desto mindre nogle fundamentale aspekter hos Bartholdy, der betinger, at han hører en svunden tid til. Således hedder det, at den sakramentale kristendomsforståelse kom til kort hos Bartholdy i modsætning til Vilhelm Beck. "Vilhelm Beck havde en sakramental kristendomsforståelse, der søgte at få folk til at forankre deres kristentro uden for dem selv. Da Bartholdy ikke havde nogen sakramental kristendomsforståelse, kom han og hans tilhørere til at savne denne sjælesørgelige hjælp" (654). Denne påståede modsætning mellem Beck og Bartholdy er trukket meget skarpt op, synes jeg nok. Kurt Larsens mest tungtvejende kritikpunkt er dog, at Bartholdy kritiseres for at have været tilbageskuende i sin kirkelige orientering. Det hedder: "Hans teologiske

og kirkelige fokus på en svunden vækkelsestid betød, at andre vigtige emner i folkekirkens liv trådte i skyggen. Fokus på den forkyndelse, der tænkte at kunne føre til vækkelser som før, overskyggede helt kirkens undervisning og diakoni, som der måske skulle satses stærkere på i en ny situation ” (656).

Man må spørge, hvorfra inspirationen til denne kritiske vurdering stammer? Afhandlingen er jo dog frem for alt ”studier i dansk kirkeliv”. Men det er åbenbart, at Kurt Larsen er meget optaget af amerikansk holiness-tradition og de nye vækkelsestyper, vi kan se spire frem i globalt perspektiv. Derfor: i hvilken udstrækning er den kritiske belysning i afhandlingen inspireret af et dansk kirkehistorisk perspektiv, og i hvilket omfang indgår der international orientering? Eller måske kan det slet ikke lade sig gøre i denne forbindelse at adskille dansk og international inspiration?

Til slut vil jeg endnu engang omtale afhandlingens fortjenester, der står fast, selv i forhold til de kritikpunkter, der er kommet frem under denne forsvarshandling: Undersøgelsen er baseret på indsamling og bearbejdelse af et særdeles omfattende materiale. Dette omfatter naturligvis i første række hovedpersonen Christian Bartholdy, men forfatteren har desuden undersøgt talrige personer og institutioner i Bartholdys omkreds, således at der i virkeligheden er fremlagt kildemateriale til et mere generelt tidsbillede af perioden med hovedvægt på Bartholdys tid som formand for Indre Mission. – I kraft af denne store indsats med opsøgning og undersøgelse af et omfattende og i vid udstrækning ukendt kildemateriale har forfatteren ydet en indsats, der i sig selv fortjener anerkendelse. Herved har han udført et arbejde, der udgør en fundamental bestanddel af videnskabeligt arbejde: der er fremlagt et materiale, der kan danne basis for ny faglig indsigt og dermed bringe forskningen et skridt videre. Endvidere taler vi i indstillingen om at ”Kurt Ettrup Larsen er i besiddelse af flid og modenhed, egenskaber, der er væsentlige forudsætninger for en kirkehistorisk forsker, der tilstræber at fremlægge et gennemarbejdet resultat”.

